

Çeviri/Translation

Özanlatılar Nedir? 17. Yüzyıl Örnekleri Bağlamında Kavram Eleştirisi ve Kaynaklarla İlgili Değerlendirmeler

(Was sind Selbstzeugnisse?
Begriffskritische und quellenkundliche
Überlegungen anhand von Beispielen
aus dem 17. Jahrhundert)

What are Self-Narratives? Conceptual
and Source-critical Considerations
Based on Examples from the 17th
Century*

BENIGNA VON KRUSENSTJERN

Max-Planck Tarih Enstitüsü, Dr.
Max-Planck-Institute für Geschichte, Dr.

* Benigna von Krusenstjern, "Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert", *Historische Anthropologie*, 2 (1994), 462-471.

Çeviri/Translated by: HİLAL GÖRGÜN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Istanbul Medeniyet University, Faculty of Letters, Department of History

(hilal.gorgun@medeniyet.edu.tr), ORCID: 0000-0001-7607-1866

Geliş Tarihi/Date of Arrival: 21.11.2023

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 15.12.2023

Krusenstjern, Benigna Von. "Özanlatılar Nedir? 17. Yüzyıl Örnekleri Bağlamında Kavram Eleştirisi ve Kaynaklarla İlgili Değerlendirmeler." Çev. Hilal Görgün. *Ceride* 1, no. 2 (Aralık/December 2023): sayfa/pp 144-157.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10668941>

Danzig tüccarlarından Jacob Lubbe 1465-1489 yılları arasında tuttuğu notlarına "ayrıca bu kitaba ne düşündüğümü ve kendi tanıklıklarımı yazacağım"¹ şeklinde bir önsöz yazmıştır. İşin ilginç tarafı bu erken dönem örneğin, ismî (nominaliter) olduğu kadar hakikî (realiter) olarak da en geç 19. yüzyıldan² beri özanlatı** (Selbstzeugnis) olarak dil kullanımına giren hususla alakalı olmasıdır. Daha sonraki bir dönemde, 1930'da³ ise "özanlatı" kavramı artık oldukça yaygınlaşmıştır. Bu arada bu kavramı başlıkta veya alt başlıkta taşıyan yayınlar - metin içinde geçenlerden bahsetmiyoruz bile - sayılamaz boyutlara ulaşmıştır.⁴ Bu kavramla bilimsel olduğu kadar popüler yayın ve derlemelerde de aynı ölçüde karşılaşılır. Bunun özellikle derlemelerde sık kullanımı onun akılda kalıcılığına ve aynı zamanda bariz bir tek anlamlılığa

1 Lubbe's Familienchronik, *Scriptores Rerum Prussicarum*, c. 4, Leipzig 1870, 698.

** Metnin Almanca aslında Selbstzeugnis olarak ifade edilen kavram burada ve bundan sonra "özanlatı" olarak tercüme edilmiştir.

2 Mesela Joachim Heinrich Campe'nin şu alıntısıyla krş. "Goethe'nin özanlatıları onun sanatçı özgünlüğünün anlaşılması için en iyi kaynaktır", Jacob Grimm ve Wilhelm Grimm, *Das Deutsche Wörterbuch*, c. 10/1, Leipzig 1905, 505.

3 Mesela 1930'da Marianne Beyer-Fröhlich tarafından *Deutsche Literatur. Sammlung literarischer Kunst- und Kulturdenkmäler in Entwicklungsreihen* bağlamında dokuz ciltlik "Alman Özanlatıları/Deutsche Selbstzeugnisse" dizisi neşredilmiştir. Kavram aynı yıl gözlerden uzak kalmış bir makalenin başlığında da görülür: "Thüringer Selbstzeugnisse aus dem 30jährigen Krieg," *Thüringer Heimatklänge, Beilage der Mitteldeutschen Zeitung*, 21.12.1930, Erfurt.

4 Burada başlığında "Selbstzeugnissen und Bilddokumenten" taşıyan meşhur bir cep kitapları dizisini hatırlatmak yeterli olacaktır.

da işaret eder. “Özanlatı” kavramı esasen “kendinden bahsetme” olarak da düşünülebilir: Birisi kendisi hakkında tanıklık yapmaktadır. Muhtemelen böyle bir tek anlamlılık, kullanım sıklığına bakılmaksızın, kavramın bugüne kadar bir tanımının yapılmamasının nedenlerinden birisidir. Bir veya daha fazla özanlatı yayınlayan, şerh eden veya yorumlayan biri, tanım olmaksızın idare edebilir, fakat belli bir dönemin özanlatılarını toplamayı kendine vazife edinen birinin daha net bir tanımlamaya ihtiyacı vardır. Zira tüm akışkan geçişlere ve tartışmalı sınır durumlarına rağmen nihayetinde toplanacak kaynakların alanı belirlenmelidir. Bu sebepten bu faaliyetlerin Otuz Yıl Savaşları⁵ dönemine ait özanlatıları tasvir eden bir dizin bağlamındaki çalışmalarla ortaya çıkması tesadüfi değildir.

Özanlatıların alametifarikasının ne olduğu ile ilgili tartışmaların eksikliği neticesiz kalmamıştır. Konuyla ilgili Almanca kaynakların büyük ölçüde kavranmaması veya yetersiz kavranmasının bu meseleyle bir ilgisi vardır. Fakat kabaca bile tanımı yapılmayan bir şey nasıl kavranabilir? Tekrar, kavranmayan bir şeyi, bilindiği gibi insan tanıyamaz veya kaynak olarak kullanamaz. İlgili literatürde işin esasına inmeden özanlatıları olarak kabul edilen türlerin tavsifiyle yetinilmiştir.⁶ Bu sadece çeşitli türlerin zaman içinde anlam ve görüntü olarak değiştikleri için değil, özellikle, öncelikle söz konusu türlerin yalnızca bir kısmının tam olarak “özanlatı” kavramının altında tasnif edilebilir olmaları açısından da tatmin edici değildir. Kronikler, bütçe defterleri, günlükler, seyahatnameler ve mektuplar özanlatı olabilir, fakat olmak zorunda da değildir. Özanlatıyla ilgili tek tek türlerin özellikleri ve birbirlerinden farkları hakkında çok sayıda araştırma yapılmıştır. Buna karşılık bütün bu tür özelliklerinin ötesinde kalan ortak noktalar⁷ bu araştırmaların gözünden kaçmıştır.

5 Bu dizin Akademie Verlag tarafından “Selbstzeugnisse der Neuzeit. Quellen und Darstellungen zur Sozial- und Erfahrungsgeschichte” dizisi altında neşredilmiştir: Benigna von Krusenstjern, *Selbstzeugnisse der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Beschreibendes Verzeichnis*. “Selbstzeugnisse der Neuzeit, Quellen und Darstellungen zur Sozial- und Erfahrungsgeschichte” dizisi, cilt 6, Akademie Verlag, Berlin 1997.

6 Başkalarının yanı sıra krş. Fritz Redlich, “Autobiographies as Sources for Social History”, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 62 (1975), 380 vd. (Redlich, “Selbstzeugnis” kavramını İngilizceye “self-testimony” olarak tercüme etmektedir; Heide Stratenwerth, “Selbstzeugnisse als Quellen zur Sozialgeschichte des 16. Jahrhunderts”, *Festgabe für Ernst Walter Zeeden*, Münster 1976, 22; Kaspar von Greyerz, *Vorsehungsglaube und Kosmologie. Studien zu englischen Selbstzeugnissen des 17. Jahrhunderts*, Göttingen-Zürich 1990, 15.

7 Ben anlatılarının otobiyografik muhtevasından anlaşılabilceğine dair beklenen itiraz için aşağıya bkz.

Ancak türlerin tanımlama için yeterli olmadığı durumda özanlatıların esasını oluşturan içerikle ilgili kriterlerin gösterilmesi gerekir. En önemli kriter olarak kendini konu edinme (Selbstthematization) görülmelidir ve burada belirleyici olan da benliğin nasıl ortaya konduğudur. “Verschwiegenes Ich” (Suskun Ben) derlemesinin editörleri önsözde haklı olarak her metinde “üstü örtülü olarak kendini konulaştırma” (latente Selbstthematization) bulunduğu işaret ettiler: “Yazan herkes aynı zamanda kendisi hakkında da yazar. Şayet konuların, hadiselerin, hislerin ve düşüncelerin ortaya konusu biyografik bir sonuca götürmezse, bu durumda yazan Ben (das schreibende Ich) konuların seçimi, bunların işlenişi, tasvirin şekli ve tasvir tarzıyla kendini ifade eder.”⁸ Ancak bu Benlikte söz konusu olan, Alois Hahn’ın⁹ George Herbert Mead’ın görüşlerini üstlenerek geliştirdiği gibi, “bütün eylemlerinde mevcut olan” “kendi formunda” “faaliyet gösteren” “örtülü kendilik/benlik”dir (implizite Selbst). Fakat şayet örtülü benlik, özanlatıların kriteri yapılacaksa bu, kaynak türünün sınırsızlığı anlamından başka bir şey ifade etmez. Neredeyse her metni bir özanlatıya çeviren bir tanım bu kavramı kullanılamaz hale getirir. Buna ilaveten Hahn’ın¹⁰ işaret ettiği gibi fâil ben’de bunu kavramsal olarak teşhis etme imkânı da yoktur. Bu sebeple “kendi öznesini açıkça vurgulayan ve bunu bu şekilde temsil ve iletişimin nesnesi olarak ortaya koyan bir beni, bu örtülü benlikten ayırmak” esastır.¹¹ Şu halde şayet kendini konu edinme açık özne tarafından gerçekleşiyorsa bu durumda bir özanlatı söz konusudur. Başka bir deyişle: ya müellifin şahsı, metninde kendisi fail ya da meful olarak görünmektedir ya da burada açıkça kendine atıfta bulunmaktadır. Burada onun bunu 1. mi yoksa 3. ağızdan mı yaptığının bir önemi yoktur. Üstelik 17. yüzyılda 1. şahıs ile 3. şahıs arasında sıkça bir değişim gözlemlenebilir.

Bununla birlikte kâtibin hangi fonksiyonla görüldüğüne de dikkat etmek gerekir. Gerhard Wolf 15. ve 16. yüzyıl saray kroniklerindeki yazarın işlevi hakkındaki bir makalesinde ben-ifadelerinin aynı zamanda hadisenin ve işitilen şeyin otantikliğini tasdik etmekte kullanıldığına dikkat çekmiş ve buna Zimmer Kroniğinden örnekler vermiştir: “Ben birçok kez gördüm”, “Pek

8 Bärbel Götz, Ortrud Gutjahr, Irmgard Roebing (ed.), *Verschwiegenes Ich. Vom Un-Ausdrücklichen in autobiographischen Texten*, Pfaffenweiler 1993, sayfa numarası yok.

9 Alois Hahn, “Identität und Selbstthematization”, a.mlf, Volker Kapp (ed.), *Selbstthematization und Selbstzeugnis: Bekenntnis und Geständnis*, Frankfurt a. M. 1987, 10.

10 Bk. a.g.e.

11 a.g.e.

çok eşleri olduğunu duydum.”¹² Bu pasajlar daha önceki kaynak referanslarının yerini almıştır. Bu tür kullanımlar için 17. yüzyıldan da örnekler bulunabilir. Straßburglu ressam Johann Jakob Walther Kroniğinde 1622 yılında üç güneşin görülmesiyle* ilgili bir rivayette şu tespiti yapar: “O sıralarda Nürnberg’deydim, orada onu kendim de gözlerimle gördüm.”¹³ Madeni paranın değer kaybetmesi ve bununla bağlantılı olarak Reichstaler’in** değerindeki artışla ilgili olarak da şöyle demektedir: “Meyssen, Kemnitz ve Dresden’de bizzat gördüğüm gibi reichsthaler 12 veya daha fazla guldene kadar çıktı”.¹⁴ Burada kendi şahsına yapılan atıf tamamen işlevseldir. Mesele sadece bildirilen şeyin güvenilirliğini vurgulamakla ilgilidir. Bu tür pasajlar tek başına bir özanlatı oluşturmaz, aynı şekilde müellifin sadece kâtip olarak kendi rolüne atıf yapması da böyledir. Mesela Bietigheimli messah/arazi mühendisi Conrad Rotenburger’in not ettiği gibi: “Ölümünden duyulan üzüntüyü kısa tutmak için yazmak istemedim” ve “Bu yıllardaki tüm mucizeler yazılamaz.”¹⁵ Bir özanlatı sadece bir râvî veya şahitten daha fazlasını gerektirir, ancak müellifin kendisinin bizzat yaşamadığı şeyleri de kaydetmesine izin verir.

Müellifin fail veya meful olarak görünmesi veya kendi şahsına açıkça atıfta bulunması çok farklı derecelerde gerçekleşebilir. Açıklamak açısından tabii ki çok sayıda varyantı veya sınıflandırmaları olan dört tür kayıt birbirinden ayırt edilmelidir. A tipi tüm “benmerkezci” anlatıları temsil eder, yani içerik, kendisi hakkında yazan Ben’e/egoya merkezi bir yer verir ve çoğunlukla da ona atıfta bulunur. B tipinde ben/ego kendisi hakkında olduğu kadar ve aynı zamanda büyük ölçüde onu neyin ilgilendirdiği/etkilediği/meşgul ettiği hakkında da bilgi verir.¹⁶ Buna kendi yaşadığı veya kendi

12 Gerhard Wolf, “Autopoiesis und Autorpoesie. Zur Funktion des Autors in frühneuzeitlichen Hauschroniken”, Felix Philipp Ingold, Werner Wunderlich (ed.), *Fragen nach dem Autor. Positionen und Perspektiven*, Konstanz 1992, 66.

* 1622 yılının olağanüstü hadiseleri arasında üç güneş görüldüğüne dair farklı rivayetler vardır (çev. notu)

13 Rudolf Reuss, *Strassburg im dreissigjährigen Kriege (1618-1648). Fragment aus der Strassburgischen Chronik des Malers Johann Jakob Walther, Programm des Protestantischen Gymnasiums zu Strassburg*, Strassburg 1879, 15.

** Reichstaler, Kutsal Roma İmparatorluğu’nda 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yaygın olarak kullanılan gümüş paradır (çev. notu).

14 a.g.e.

15 Günther Bentele, *Protokolle einer Katastrophe. Zwei Bietigheimer Chroniken aus dem Dreißigjährigen Krieg*, Bietigheim-Bissingen 1984, 178, 179.

16 Aynı zamanda şu açıklamalara da bk. H.W. von der Dunk, “Over de betekenis van Ego-documenten”, *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 83 (1970), 156.

gözlemledikleri kadar Ben'in/egonun sadece kulaktan dolma bilgilerle veya okuyarak öğrendiği hadiseler de dâhil olabilir. C tipinde bu "dünyanın payları" kayıtların ön planında yer alırken, "ben'in payları" bunun gerisine çekilir. D tipi ise artık özanlatıların sınırlarının içinde değildir. Bunun alametifarikası da onun C tipine biçimsel ve içerik olarak yakınlığı durumunda aşikâr Ben'in artık neredeyse fark edilememesi oluşturur. Müellif kendisinden bahsetse bile bu çoğunlukla belirsiz şahıs şeklindedir.¹⁷ C ve D tipi arasındaki sınır, bir nitelik değişikliğinin akışkan geçişiyle belirlenir: C tipinin kayıtları "özanlatılar" ise D tipininkiler de neredeyse sadece örtülü bir Ben'in tespit edilebildiği "münhasır dönem-anlatıları"dır.

Otuz Yıl Savaşları döneminde ruhani ve dünyevi müelliflerin kaleme aldığı diğer yazıların yanı sıra alışılmış kayıtların dışına çıkan, papazların kronik benzeri kayıtları kilise defterlerinde yaşamaya devam etti.¹⁸ Rivayet edilen dış hadiseler pek çok benzerlik gösterebilir de yazı türü aynı olmayıp bunlar arasında yukarıda bahsi geçen tüm tiplerin örneklerini bulmak mümkündür. Schlüchternli reformcu papaz Martin Feilinger'in Elm Kilisesi'nin defterine 21 Kasım 1631'de¹⁹ düştüğü kayıt A tipini temsil eder. Feilinger burada o tarihe kadarki hayatını anlatmaktadır. Bildirilenlerin hepsi kendi şahsıyla alakalıdır. Ayrıca Feilinger uzun yıllar boyunca Elm ve Kresenbach'ın kilise defterlerine, birleştirildiğinde bir tür kronik haline gelen notlar serpiştirdi.²⁰ Öncelikle savaş ve savaşın etkileriyle ilgili olan bu notlarda papaz sık sık kendi şahsi yaşantısına ve aynı zamanda itiraflarına da yer vermiştir. Bu kayıtlar B tipi için örnek teşkil edebilir. Kişinin kendi şahsı anlatılanların merkezinde olmamakla birlikte göz ardı edilemeyecek bir ilgi noktasını da oluşturur. Bu durum Wetterfeld papazı Johannes Cervinus'un kroniğinde²¹ çok daha büyük ölçüde görülür. Kendisi zamanın tüm kötülüklerinden fazlasıyla etkilendiği için sadece bir muhabir rolünü üstlenemezdi: Ne harp tekâliflerinden ne de asker konaklamalarından, baskınlardan, yağmalardan, firarlardan, hastalıklardan, aile fertlerinin kaybindan vb. masun kalmıştı. Magdeburg yakınlarındaki Stassfurtlu kilise müfettişi

17 Mesela senato ve yönetici seçimlerindeki sayımlar böyledir.

18 Gustav Freytag "Bildern aus der deutschen Vergangenheit" başlıklı çalışmasında bunların önemine dikkat çekmiştir.

19 Krş. Jakob Rullmann, "Die Einwirkungen des 30jährigen Krieges auf die Stadt Schlüchtern und ihre Umgegend, aus Kirchenbüchern zusammengestellt", *Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte NF*. 6 (1877), 205 vd.

20 Bk. a.g.y., 216 vd.

21 Krş. Friedrich Graf zu Solms-Laubach, Wilhelm Mathaei (ed.), *Wetterfelder Chronik*, Gießen 1882.

Jakob Möser kilise defterinde daha önce bahsedilenlerden çok daha detaylı notlar bıraktı. Fakat kendi şahsı bıkıp usanmadan kaydedilen tüm savaş faaliyetleri, birliklerin gelip geçmesi, asker konaklamaları, fırtınalar ve diğer sıkıntıların gerisinde kalır. Bu kilise defteri-kronikleri arasında en yaygın olan C tipinin bir örneğidir. S. H. Steiberg'in bu tür yazılar hakkında gerçek bir bilgiye sahip olmadığına tanıklık eden değerlendirmesinin ifade ettiği aksine "rivayetin tamamına damgasını vuran sadece (papazın) kötü tecrübeleri olmayıp,"²² papazlar için ondan daha fazla olmasa da en az onun kadar önemli olan, cemaatlerinde olup biten şeyler ve bunun da ötesinde bunların kaydıdır. Bunu da asla birlikte yaşadığı insanların ne çektiğinin farkında olmadan yapmamışlardır. Örneğin Svabyalı papaz Johannes Schlayß²³ cemaatinin çektiği acılara özel önem atfederken kendisinin ve ailesinin kaderine sadece şöyle bir değinmektedir. Bu C ve D tipi arasındaki bir geçişi ifade eden tüm anlatıları temsil eder. Papaz Johann Klipper tarafından kaleme alınan *die Römhilder Reimchronik*²⁴ (manzum Römhild kroniği) artık bir özanlatı değildir ve böylece D tipinin bir örneğini teşkil eder. Klipper, biz kalıbıyla yazar ve bununla Römhild şehrinin sakinleri ve yönetimi (Stadt und Amt) kastedilmektedir. Çok nadiren zikredilen "diyakoz"* olarak ise o sadece şehrin sakinlerinden biri olarak görünür, aşikâr bir ben olarak değil.

Son olarak Ben'in rolünün bir anlatı içinde de değişebileceği belirtilmelidir. Aşağıda örtülüden açığa dönüşen böyle bir "karma tip" örneği yer alır. Engen'deki St. Wolfgang Manastırının rahibesi Verena Reiterin'in 1653 civarında yazdığı "*denckh Buechlin*"²⁵ başlıklı eserinin başları bir özanlatı olarak tanımlanamaz. On yıllar boyunca, hastalık nedeniyle istifa eden selefinin beyanlarına dayanarak bilgi vermektedir. Öyle ki kendisinin manastıra

22 Sigfrid H. Steinberg, *Der Dreißeigjährike Krieg und der Kampf um die Vorherrschaft in Europa 1600-1660*, Göttingen 1967, 116. Steinberg'in görüşü Gerhard Schormann tarafından *Der Dreißeigjährike Krieg*'de (Göttingen 1985, 113) tekrar edilir.

23 Krş. Hermann August Dieterich, "Leben und Leiden einer Albgemeinde im dreißeigjährike Krieg", *Blätter für württembergische Kirchengeschichte*, 1-2 (1886-1887).

24 Krş. Sabine Hansen, *Die Römhilder Reimchronik (1634-1650) des Magisters Johann Klipper*, Bad Königshofen i. Gr. 1989.

* Yunanca Diakonos kelimesinden türeyen bu sözcük, yardımcı anlamına gelmektedir. Hıristiyan kilise görevlileri hiyerarşisinde, piskoposluk ve papazın altındaki basamakta diyakoz yer almaktadır. (çevirenin notu)

25 Krş. Luzian Reich, "Eine Farbenskizze aus den Zeiten des dreißeigjährike Krieges", *Badenia*, 1 (1859), 500-527. Bu baskı oldukça yetersiz olduğu için metnin aslının kullanılması gerekir: Württembergische Landesbibliothek Stuttgart: F. Fürstenbergische Handschriftensammlung, C III b 28.

girişinden bile sadece detay vermeden bahseder. Fakat bu küçük kroniğin son kısmında kâtime/yazar özellikle kritik durumlarda olmak üzere giderek daha fazla ön plana çıkar. Her ne kadar kendisini genellikle adıyla anmasına ve nadiren bir Ben eklemesine rağmen kendi özel durumundan açıkça bahseder. Onun hastalıklarını, korkularını, kaçışlarını, iş bitirici müdahalelerini ve serbest seçimlere aykırı olarak önce manastırdan sorumlu yardımcı başrahibeliğe, sonra da başrahibeliğe yükseltilmesiyle içine düştüğü tehlikeli durumu öğreniyoruz.

Tarih araştırmalarından²⁶ farklı olarak son yıllarda ve son on yıllarda edebiyat alanında yapılan önemli çalışmalara baktığımızda “özanlatı” kavramını boşuna ararız. Burada “otobiyografi” kavramı tartışmasız hâkim konumdur. Bununla birlikte bazı bilim insanları bu terimin sadece *pars pro toto** olduğunun, yani açıkçası onun otobiyografiyle akraba türler olan günlükleri, not defterlerini, hatıraları, seyahatnameleri, mektupları vs. kapsamadığının farkındadırlar ve bu sebeple ayırt edici formüller vasıtasıyla dilsel farklılaşmanın gerekliliğine cevap bulmaya çalışırlar. Daha kapsayıcı kavramlar olarak diğerlerinin yanı sıra “otobiyografik yazın”/“otobiyografik yazılar,”²⁷“otobiyografik malzemeler”,²⁸ “otobiyografik”,²⁹ “otobiyografi”³⁰ teklif edilmiştir. Fakat tüm bu anlamlı farklılaştırma çabaları “otobiyografi” kelimesinden uzaklaşmadıkça içinde bulunulan zor durumdan kurtarmaz.³¹ Bununla kelime oyunları yapmak, yani sürekli yeni kelime var-

26 Konu hakkında tarihçiler tarafından yapılan nadir araştırmalarda özanlatı büyük bir doğrulukla kullanılmaktadır. Diğer çalışmaların yanı sıra bk. Strathenwerth, *Selbstzeugnisse als Quellen*; Ursula A. J. Becher, “Weibliches Selbstverständnis in Selbstzeugnissen des 18. Jahrhunderts”, a.mlf., Jörn Rüsen (ed.), *Weiblichkeit in geschichtlicher Perspektive*, Frankfurt a. M. 1988, s. 217-233; von Greyerz, *Vorsehungsglaube und Kosmologie*; Jan Peters, “Erfahrungen mit dem Projekt ‘Bauerntagebücher aus Neuholland’”, Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt, Björn Poulsen (ed.), *Bäuerliche Anschreibebücher als Quellen zur Wirtschaftsgeschichte*, Neumünster 1992, s. 121-132.

* Bir parçaya verilen ismin bütünü temsil eder hale geldiği durumlar için kullanılan Latince söz. (çevirenin notu)

27 Diğerlerinin yanı sıra krş. Ingrid Aichinger, “Selbstbiographie”, in: *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, c. 3, Berlin, New York 1977, 2. bsk., 802 vd.; Ralph-Rainer Wuthenow, “Autobiographie, autobiographisches Schrifttum”, Gert Ueding (ed.), *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, c. 1, Tübingen 1992, 1267-1276.

28 Krş. Theodor Schulze, “Autobiographie und Lebensgeschichte”, Dieter Baacke/Theodor Schulze (ed.), *Aus Geschichten lernen. Zur Einübung pädagogischen Verstehens*, München 1979, 51-98.

29 Krş. Klaus Bergmann, *Lebensgeschichte als Appell*, Opladen 1991,20.

30 Krş. Ulrich Müller, “Thesen zu einer Geschichte der Autobiographie im deutschen Mittelalter”, *Akten des V. Internationalen Germanisten-Kongresses Cambridge 1975*, Bern 1977, 300-310, tıpkıbasım, Günter Niggel (ed.), *Die Autobiographie*, Darmstadt 1989, 297-320.

31 Daha 1970’lerin başında Eckart Henning “terminolojik yanlış anlaşılmalara önlemek” için özanlatının üst bir kavram olarak kullanılmasını savundu. Krş. Eckart Henning, “Unterschiede und Gemeinsamkeiten in der Struktur der Selbstzeugnisse, besonders der Tagebücher. Autobiographien, Memoiren und Briefe”, *Genealogie*, 20 (1971), 386.

yantları uydurmak, yanlış anlaşılmaları engellemek yerine, aksine böyle durumlara sebebiyet verir. Ancak burada bütün otobiyografik özanlatıların otobiyografik olmakla birlikte, bütün özanlatıların kelimenin tam manasıyla otobiyografik olmadığına dikkate alınmaması önemlidir. Bir “biyografi”den ya da “biyografik”ten söz edebilmek için en azından bir hayatın bir parçasıyla ilgili olması gerekmez mi? Peki ya tek bir tecrübeyi/hadiseyi not eden ya da sadece ilgili kişinin hayatına nokta atış göndermeler yapan kayıtlar ne olacak? Ayrıca kelimelerin sonuna gelen “-grafi” hecesi insicamlı, tasarlanmış bir metni şart koşmuyor mu? Peki, o zaman hiç de nadirattan olmayan bu tür yazılardan oluşan, birbiri ardına dizilmiş notlar nasıl ele alınacak? Ulrich Müller ayırt edici bir terminoloji oluşturma çabalarıyla meselenin izini sürmektedir. Dolayısıyla “formal olarak bağımsız olmayan otobiyografik malumatlar” ile “gerçek otobiyografiler”in birbirinden tefrik edilmesini tekليف etmektedir.³² Şayet “otobiyografik malumat” ile anlamı bozduğu için isabetsiz bir formülleştirme seçilmemiş olsaydı, bu ayrıştırma, bunu geç ortaçağ aile defterleri hakkındaki esaslı eserlerinde kullanan Urs Martin Zahnd’la birlikte faydalı olarak nitelendirilebilirdi.³³ Bir “malumat” nasıl “otobiyografik”, yani “kendi hayatını tasvir eden” olabilir?³⁴ Bunların her biri kroniklerde dağılmış olarak bulunan “şahsi” veya aynı zamanda “ailevi malumatlar”dır. Nihayet: Kim açıkça kendine atıfta bulunursa, bu onun kendi hayatını odak noktası yaptığı anlamına gelmez. Bu durumda “hayat hikâyesi ile ilgili”³⁵ sıfatı da sadece sınırlı olarak yardımcı olabilir. “Otobiyografik olmayan bir özanlatı” örneği olarak İsviçreli çiftçi Jost von Brechershäusen’in kroniği³⁶ verilmektedir. Onun kayıtlarından hayatı hakkında hiçbir şey öğrenmiyoruz.³⁷ O bunun yerine kendisini ilgilendiren, harekete geçiren, meşgul eden şeylere tanıklık eder, bu şekilde kaçınılmaz olarak kendi tecrübe dünyasından ve değerlerinden bir şeyler ortaya çıkar. Mesela zengin çiftçi Jost’u cemaatindeki refahın azalması ve bunun sebepleri meşgul

32 Müller, *Thesen zu einer Geschichte der Autobiographie*, 299.

33 Krş. Urs Martin Zahnd, *Die autobiographischen Aufzeichnungen Ludwigs von Diesbachs*, Bern 1986, 305, 345, 380; a.m.f., “Einige Bemerkungen zu spätmittelalterlichen Familienbüchern aus Nürnberg und Bern”, Rudolf Endres (ed.), *Nürnberg und Bern*, Erlangen 1990, 7.

34 Böyle bir anlam kaymasının uç örneği “otobiyografik not” ifadesinde görülür.

35 Mesela Michael Mitterauer kavramı böyle kullanmaktadır. Diğerlerinin yanı sıra krş. Michael Mitterauer, “Religion in lebensgeschichtlichen Aufzeichnungen”, Andreas Gestrich, Peter Knoch, Helga Merkel (ed.), *Biographie - sozialgeschichtlich*, Göttingen 1988, 61-85.

36 Krş. Alfred Bärtschi, “Die Chronik Josts von Brechershäusern”, *Burgdorfer Jahrbuch*, 1958, 79-132.

37 Aynı şekilde krş von Greyerz, *Vorsehungsglaube und Kosmologie*, 40.

etmektedir. Kendisinin daha az tutumlu bir yaşam tarzına uyum sağlama baskısına ne kadar gönülsüzce boyun eğdiğini gizlemez.³⁸ Ayrıca zamanının siyasi olaylarını da kendi zaviyesinden anlatmaktadır: mesela Otuz Yıl Savaşları (“savaş üstüne savaş, 30 yıl süren hile ve dolandırıcılık”)³⁹ ve “kafası karışık, zararlı ve lanet olası” 1653 İsviçre Köylü Savaşı (“Bana gelince, zamanla köylülerden uzaklaştım ve bu yüzden yol vermeliyim”).⁴⁰ Jost’un kayıtları “otobiyografi”/“otobiyografik yazı” çerçevesine uymamaktadır. Ancak kavramı değiştirmeden bunu genişletmeye çalışırsanız, “otobiyografik” in ne anlama geldiğini açıklamak pek de mümkün değildir.

Inge Bernheiden’in “*Individualität im 17. Jahrhundert*”⁴¹ (17. Yüzyılda Ferdiyet) başlıklı doktora tezi kaynak malzemenin işlenmesi sırasında “otobiyografik” terimine tutarlı bir şekilde bağlı kalmanın ne kadar zor olduğunu göstermektedir. 17. ve 18. yüzyıllara ait ele aldığı ve nüshaların niteliğinden yola çıkarak büyük bir titizlikle sunduğu yazılar için “otobiyografik yazın/literatür” kavramını seçmiştir. Bununla “kendi kendini tasvir etmenin bütün formlarını” veya “ilgili kişinin kendisi tarafından kendi hayatına odaklanan yaşam tanıklıklarının tümünü”⁴² anlamak ister. Fakat bu açıklama onun ele aldığı kayıtlar için sadece sınırlı ölçüde isabetlidir. Her ne kadar Bernheiden bunların “kesinlikle otobiyografik literatüre dâhil edilmesi gereken metinler”⁴³ olduğunu söylese de, insan bunlar arasında yer alan bir dizi metinde “kendini tasviri” boşuna arayacaktır. Hatta bazıları - Premonstrant keşiş Zacharias Bandhauer’in günlüğü veya kasaba kâtibi Friedrich Flade ve Benediktin keşişi Theoger Gästlin’in günlükleri⁴⁴ gibi - görgü tanıklarının ifadelerinden başka bir şey değildir ve özanlatı olarak kabul edilemez. Tabii ki sınır durumları vardır ve kararlar da tartışmalıdır.⁴⁵ Ancak bu, ele alınan metinler ve Bernheiden’in hariç tuttuğu metinlerin liste-

38 Krş. Bärtschi, Chronik Josts von Brechershäusern, 96 vd.

39 a.g.e., 99.

40 a.g.e., 108.

41 Frankfurt a.M. 1988.

42 Bernheiden, Individualität im 17. Jahrhundert, 30, 29.

43 a.g.e., 267.

44 Bir günlük ya da günce kendi başına bir özanlatı değildir. Ralph-Rainer Wuthenow böyle bir ifadeyle (*Europäische Tagebücher*, Darmstadt 1990, 1) yanılıyor. Günlükler sadece şahsi sebeplerle değil, aynı zamanda resmi veya ticari sebeplerle de tutulmuşlardır; üstelik ve her zaman kişinin kendi isteğiyle değil. Otuz Yıl Savaşları sırasında, “günlükler” sık sık habercilik için kullanılırdı. Bunlarda yazarın şahsı hakkında en fazla hadiselerin şahidi olarak bahsedilirdi.

45 Krş. Bernheiden, 30.

si⁴⁶ için söylenemez. Sonuncular açıkça otobiyografik değildir ve üstelik karşılaştırılabilir sayısız kayıt olduğu halde bunların burada rastgele neden listelendiğini insan kendine soruyor.

Şayet Bernheiden'in kaynakları 17. yüzyıldaki bireysellik bilgisine katkıda bulunacaksa, böyle bir meselede hangi kaynakların kullanıldığı veya bunların koleksiyonlarını hangi kavramla ele aldığı önemsiz olamaz. Burada görgü tanıklarının ifadelerinin faydalı olması pek olası değildir, fakat "otobiyografik olmayan özanlatılar"⁴⁷ aydınlatıcı olabilir. Bu bağlamda bireysel tecrübelerin anlatılmaları - mesela Magdeburg'un fethi ve yıkımı⁴⁸ vesilesiyle yapılanlar gibi - mutlaka dikkate alınmış olmalıydı. Bu anlatılarda Bernheiden'in talep ettiği gibi "doğrudan yaşanmış hayat"⁴⁹ vardır.

Yazarın hiç dikkate almadığı "özanlatı" kavramıyla yüzleşmek, zaten rastgele olan koleksiyonundaki belirli bir keyfiliğin etkisinden kaçınmasında faydalı olabilirdi. Buna karşılık Anette Völker-Rasor'un 16. yüzyıl "otobiyografilerindeki" evlilik üzerine yazdığı doktora tezinde⁵⁰ ortaya koyduğu açıklayıcı çerçevede sunduğu kavram seçimi daha katıdır. Bununla birlikte kendisinin dile getirdiği "yanlış anlaşılma tehlikesi"⁵¹ ve kaynak grubunun heterojenliğine rağmen neden "otobiyografi" kavramına bu kadar ısrarla sarıldığını insan merak ediyor. Özanlatı gibi heterojen biçimleri kapsayan ve aynı zamanda yanlış anlaşılmaya mahal bırakmayan bir kavramın olduğu yerde bir hane kroniğini veya bir günlüğü otobiyografi olarak açıklamak⁵² zorunlu değildir.

Özel bir terime duyulan ihtiyaç Hollanda'da on yıllarca önce kabul edildi. Tarihçi Jacob Presser 1958'de "Egodocument" kavramını teknik dile dâhil etti.⁵³ Presser Egodocument'ı "Ben'in bizzat kendi kaleminden çıkma ve aynı zamanda kendine dair, şahsi karakterdeki tarihi kaynaklar"⁵⁴ olarak

46 Krş. a.g.e., 299 v.d.

47 Krş. yukarısı.

48 Diğerlerinin yanı sıra krş. Ernst Neubauer (ed.), *Magdeburgs Zerstörung 1631*, Magdeburg 1931. Ayrıca bu derleme, döneme ait A tipi özanlatıları (Georg Ackermann, Daniel Friese, Simon Printz, Christoph Thodanus) ve görgü tanıklarının ifadelerinin (Zacharias Bandhauer, Otto von Guericke) metinlerini ihtiva eder ve bu iki grubun karşılaştırması için gayet uygundur.

49 Bernheiden, 30.

50 Krş. Anette Völker-Rasor, *Bilderpaare - Paarbilder*, Freiburg i. Br. 1993, özellikle 25 vd., 55 vd.

51 a.g.e., 41.

52 Krş. a.g.e., 63.

53 Krş. Jacob Presser, "Mémoires als geschiedbron", *Algemene Winkler Prins Encyclopédie*, c. 7, Amsterdam-Brüssel 1958, 208-210; tıpkıbasım, *Uit het werk van dr. J. Presser*, Amsterdam 1969, 277-283.

54 a.g.e., 277.

tarif etti. H. W. von der Dunk Egodocument'ın tanımını genişleterek "yazarın kendisini yalnızca dolaylı olarak ifşa ettiği, fakat onu şahsi olarak meşgul eden, ilgilendiren, rahatsız eden şeyleri ifade ettiği"⁵⁵ tanıklıklar/anlatılar olarak tarif etti ve kavramın çerçevesini yeniden oluşturdu. Rudolf Dekker'in özetlediği gibi, Egodocument ile "farklı formları dikkate almaksızın ortak bir paydada buluşturulabilecek olan" "günlükler, otobiyografiler, hatırat, şahsi mektuplar ve seyahatnameler gibi çeşitli türdeki metinler için pratik bir ortak kavram" bulundu.⁵⁶ 1500-1814 yıllarına ait yaklaşık 1.600 Hollanda Egodocument koleksiyonunun yakın zamanda yayınlanan açıklayıcı bir dizini⁵⁷ kavram seçiminin önemi ve bunların başarılı bir şekilde uygulanmasının delilidir.

Dekker'in Almanca'daki özanlatı (Selbstzeugnis) kavramının, benanlatısı* (Egodocument) kavramının "tam karşılığı" olmadığı tespiti⁵⁸ "özanlatı" kavramının daha önceden daha kesin bir tanımının yapılmamış olmasının buna başka türlü bakma imkânı tanımadığı bağlamında anlaşılmalıdır. Fakat şimdi yukarıda yapılan tanımlama girişimiyle burada ben-anlatıları hakkında kısaca anlatılanlar karşılaştırıldığında iki kavram arasında en azından büyük ölçüde bir örtüşme olduğu dikkat çeker. Fakat bunun alternatif kullanımını "benanlatısı" kavramının geliştirilmesi ve genişletilmesi yüzünden artık güncel değildir.

Winfried Schulze, "ferdi ve kolektif yorumlara, değerlendirmelere veya sosyal bilgilere doğrudan erişim sağlaması muhtemel"⁵⁹ kaynakların derlenmesi adına "daha kapsamlı bir benanlatısı kavramının kullanılması"⁶⁰ çağrısında bulundu. Schulze'ye göre bu kavramdan "iradi mi ... yoksa başka şartlarda mı gerçekleştiğine bakılmaksızın bir insanın kendisi hakkında bilgi verdiği bütün kaynaklar anlaşılmalıdır. İdari, adli veya ekonomik sü-

55 H. W. von der Dunk, "Over de betekenis van Ego-documenten", *Tijdschrift voor Geschiedenis* 83 (1970), 156.

56 *Egodokumenten von Noord-Nederlanders uit de zestiende tot begin negentiende eeuw. Een chronologische lijst*, haz. Ruud Lindeman, Yvonne Scherf ve Rudolf Dekker. Rotterdam 1993, 9.

57 Krş. önceki dipnot.

* Almanca metindeki Egodocument kavramını burada ve bundan sonra "benanlatısı" olarak tercüme ettik.

58 Krş. Rudolf Dekker, "Egodocumenten. Een literatuuroverzicht", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 101 (1988), 161.

59 Winfried Schulze, "Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte?", Bea Lundt, Helma Reimöller (ed.), *Von Aufbruch und Utopie*, Köln-Weimar-Wien 1992, 420.

60 a.g.e., 428.

reçler⁶¹ çerçevesinde yapılan soruşturmalar veya irade beyanları böyle şartları oluşturabilir.”⁶² “Benanlatılarının” böyle anlaşılması özanlatıların sınırlarını da aynı şekilde geride bırakır. Özanlatılar her şeyden evvel “kendileri tarafından telif edilmeleri”, genellikle “kendileri tarafından kaleme alınmaları (en azından yazdırılmaları) ve kendi iradeleriyle, yani “kendinden”, “kendiliğinden” ortaya çıkmalarıyla sınırlandırılırlar - ve böylece aynı zamanda burada henüz zikredilmeyen iki özelliğe de dikkat çekilmiş olur. Bununla birlikte, Winfried Schulze’nin “benanlatısı” kavramının yardımıyla mezkûr sınırlandırmaları dikkate almaksızın, “toplumsal hayatın ferdi algısını”⁶³ yansıtan kaynakların kapsamlı bir özetini yapma yaklaşımı kesinlikle “özanlatı” kavramını demode kılmaz. Schulze’nin gelenekçiliği (Konventionalität), yani aslında “otobiyografik metinler”in “başlangıçta her zaman varsayılan özgünlüklerini”⁶⁴ (Originalität) göreceleştiren kısmen inşa edici karakterine yaptığı atıf haklıdır. Schulze’nin de özanlatıların bugüne kadar tanımlanmamış olmasını gözden kaçırmış olması bir yana,⁶⁵ özanlatıların “otobiyografik metinlerle” eşit tutulması şart değildir; kişinin kendi motivasyonu/dürtüsü, “kendi kaleme aldığı” ve “kendi telif ettiği” yeterince açıklayıcıdır ve bu sebepten dolayı onların sınırlandırılarak ayrı bir kategori altında toplanması önemlidir. Böylece özanlatılar özel bir şekilde tek tek sınıflar hakkında yazılanlar ve formların, dilin ve muhtevanın kim tarafından, ne zaman ve nerede kullanıldığı hakkında bilgi vermeleri açısından elverişlidir. “Tarihteki insana yaklaşma”⁶⁶ özanlatılar söz konusu olduğunda kendini yazan ve kendisini konu edinen insanla sınırlı kalsa da, bu da hala Jan Peters’in bu dergide yayımlanan erken modern döneme⁶⁷ ait popüler özanlatılar hakkında yaptığı araştırmada gösterdiği gibi, büyük ölçüde keşfedilmeye muhtaçtır. Her iki kavramın da karşılıklı olarak birbirlerini dışlamamalarına, aksine birbirleri altında tasnif edilebilmelerine rağmen neden ben-anlatısı veya özanlatı olarak adlandırılması gerektiğini anlamak mümkün değildir. Otobiyografinin özanlatılar türündeki kaynak gruplarının

61 Aynı şekilde bk. “Vergi tahsilatı, teftiş, tebaanın sorgulanması, şahitlerin sorgulanması, kişiler hakkında adli ifadeler, mahkeme duruşmaları, istihdam sorgulamaları, af dilekçeleri, itiraflar, tüccar, hesap- ve borç defterleri, vasiyetler vb.”: a.g.e., 429.

62 a.g.e., 428 vd.

63 a.g.e., 420.

64 a.g.e., 433.

65 Schulze’nin işaret ettiği kaynaklar da burada fayda sağlamaz. Krş. ebd., 429

66 Krş. Schulze’nin makalesinin başlığı, a.g.e., 417.

67 Krş. Jan Peters, “Wegweiser zum Innenleben?”, *Historische Anthropologie*, 1 (1993), 235-249.

unsurlarından olması gibi, bunlar, daha kapsamlı benanlatıları kaynak grubunun bir bölümü olarak görülebilir.

“Özanlatı” kavramı da genellikle ve kısmen konu başlığı, tasnif başlığı veya anahtar kelime seviyesine ulaşmaksızın tabii olarak öylesine kullanılıyor olabilir. Bunun pratikteki sonuçları ise göz ardı edilemez. Bibliyografyalarda, kataloglarda, fihristlerde vs. bu tür kaynak gruplarına ait yazılar çok zor bulunur. Bunlar her yerde ve fakat hiçbir yerdedirler, yani mümkün bütün başlıkların altında karşılaşılabirler ve böylece nadiren özanlatı olarak tanımlamaları yapılır ve nadiren de tanınabilirler. Bu, genellikle az bilinmelerinin bir başka sebebi olabilir. Özanlatının kolektif bir terim (Sammelbegriff) ve tasnif işlevli bir kavram olmasının avantajları açıktır. Dil açısından yanlış anlaşılmalardan uzak belirli bir yazı çerçevesine bağlı değildir ve çeşitli biçimlere müsaade eder –sözlü kaynakların dâhil edilmesine de açık olacaktır -, bununla birlikte sınırlandırılabilir de. Bu kavramın kullanımı, ilgili kaynakların tikel cinslere ayrılmasını şart koşmaksızın, onların yapı ve içerik cihetinden ayrıştırılmış bir algısını destekler. Bu durum, görünüş formlarındaki, özellikle karışık formlardaki çokluğa denk düşer. “Zira oluşmakta olan literatür sonraki tarihsel ilginin tasnif sebebi ile şekillendirdiği etiketlerle ilgilenmez.”⁶⁸

68 Wuthenow, “Autobiographie, autobiographisches Schrifttum”, 1268.